

УДК 811.111:81'374

ТЕЛЕСКОПІЯ ЯК РЕЗУЛЬТАТ АМАЛЬГАМАЦІЇ ЛІНГВОКОНЦЕПТІВ

Бялик В. Д.

В статті розглядається телескопійний спосіб словотвору з когнітивної точки зору. Процес телескопії описується як результат створення особливого багатовимірного концепту, утвореного шляхом поєднання як мінімум двох відомих концептів і вираженого за допомогою стягнення лексем. Словотвірне значення телескопічних слів формується за рахунок смислових відношень між його компонентами, що складають його ономасіологічну структуру.

Ключові слова: телескопія, телескопічне слово, ономасіологічна структура, концепт, базис, ознака, мотивуюче судження.

В статье рассматривается телескопический способ словообразования с когнитивной точки зрения. Процесс телескопии описывается как результат создания особенного многомерного концепта, образованного путем сочетания как минимум двух известных концептов и выраженных при помощи стяжения лексем. Словообразовательное значение телескопических слов формируется за счет смысловых отношений между его компонентами, которые составляют его ономасиологическую структуру.

Ключевые слова: телескопия, телескопическое слово, ономасиологическая структура, концепт, базис, признак, мотивирующее суждение.

The article considers blending as a word-formation means from the cognitive point of view. The process of blending is described as a result of the formation of a specific multidimensional concept made up by means of amalgamation of at least two known concepts and expressed in terms of lexeme contraction. The word-formation meaning of portmanteau words is formed at the expense of sense relationship among the components constituting their onomasiological structure.

Key words: blending, portmanteau word, onomasiological structure, concept, basis, sign, motivation judgment.

Постановка проблеми. У сучасній лінгвістичній літературі до цього часу немає логічного і послідовного підходу до проблем статусу, структури і семантики телескопійних слів (далі ТС). Дескриптивний підхід, який базувався тільки на системі мови (тобто на зв'язку між словами, зокрема, між вихідними компонентами телескопійних похідних – далі ТП), не дав позитивних розв'язків цієї проблеми, що, передовсім, виразилося у домінантній позиції морфологічної структури ТС, тоді як їх семантичні та когнітивні властивості залишались в тіні.

В результаті певної дифузності існуючих теоретичних положень у лінгвістичних працях та словниках, виданих в останні десятиріччя, ТС ототожнюються із складними словами, абрєвіатурами, афіксальними похідними, а також похідними афіксоїдами тощо [3; 4; 5; 6; 7; 8; 9].

Пошук відповідей на ці питання передбачає спробу вирішити їх на морфемному, субморфемному і словотвірному рівнях з опорою на виокремленні мовознавцями телескопійних моделей. Окрім того, вважаємо доречним звернутися до таких проблем як співвідношення форми і змісту мовних засобів, специфіка формування семантики ТП, роль значень мотивуючих слів різного статусу і актуалізація словотвірного значення. Такий підхід видається актуальним ще й

тому, що у формуванні ТП беруть участь певні структури смислу, які відображають особливості структури і семантики лексичних одиниць.

Мета статті полягає у визначенні статусу і основних структурних і семантичних властивостей ТС разом із вивченням формування концепту, вираженого у мові ТС.

Телескопічний спосіб словоутворення розглядається з позицій когнітивної лінгвістики з метою уточнення співвідношення семантичних і формальних структур ТП. Тут здійснюється спроба продемонструвати, як індивідуально-суб'єктивний "людський чинник" визначає мотивуюче судження ТП, а також вибір та аранжування компонентів телескопічної структури згідно моделей конкретної мови.

Виклад та основні результати дослідження. Процес найменування ментальної структури, вербально вираженої ТС, супроводжується складними когнітивними механізмами. Людина, як правило, стикається з двома об'єктивованими у мові концептами, які співіснують поруч для вираження нового смислу і є вихідними одиницями для майбутнього телескопічного найменування. Між цими концептами встановлюється логічний зв'язок (один концепт характеризує інший чи обумовлює його), який за кожної нової актуалізації у мовленні все міцніше закріплюється у мовленні. Наслідком цього процесу є створення нового поняття – багатовимірною концепту із ускладненою структурою, оскільки у мові йому відповідає одна мовна одиниця, утворена із декількох вихідних морфем шляхом їх стягнення. В когнітивістиці такий концепт відомий як багатокомпонентний концепт [1, с. 36-38]. "Телескопічний" концепт характеризується потенціальним членуванням і складається з декількох концептів подібно до складних когнітивних образів, виражених у мові фразеологічними одиницями чи складними словами.

ТС характеризуються утворенням нових реалій: в даному випадку ціле психологічно зручніше, ніж його складники, оскільки легше запам'ятовується та відтворюється в пам'яті. Наприклад "телескопічний" концепт *homepreneur* складається із концептів *home 'дім'* та *entrepreneur 'підприємець'* і означає *'підприємець, який започатковує і займається підприємницькою діяльністю у домашніх умовах'* [2, с. 194].

При утворенні нового смислу мовець вибирає тільки ті вихідні слова, які виражають, на його думку, ядерні концептуальні ознаки "задуманого ним" майбутнього концепту, наприклад, концепт *politainer 'політик, який надто вдається до розважальних заходів під час виборчих кампаній'* має у собі ядерні концептуальні ознаки концептів *politician 'політик'* та *entertainer 'естрадний артист, естрадник; конферансьє'*, а не *man 'людина'*, *amusement 'розвага'* *pleasure 'задоволення'* тощо. Такі мовні конструкції відбивають когнітивні засади процесу мовотворчості.

Для створення однієї нової телескопічної одиниці відбувається стягнення лексем з усіченням як мінімум одного вихідного компоненту. До прикладу, когнітивний образ *deskfast 'сніданок під час роботи з комп'ютером'* утворений шляхом співставлення концептів *writing desk 'письмовий, робочий стіл'* і *breakfast 'сніданок'*, цьому сприяє стягнення та усічення слів *desk [writing i break] fast* у мові. У цьому випадку відбувається осмислення квазіморфа *break* – як *'перерва'*, а *writing desk* – як *'стіл, за яким працюють, і не обов'язково пишуть'*.

Згідно М. М. Болдирєва, концепт, репрезентований у мові значенням окремого слова, є лексичним на відміну від фразеологічних (які передаються фразеологічними структурами) і граматичних (які знаходять відображення у граматичних формах, категоріях, синтаксичних конструкціях) концептів [1]. На наш погляд, хоч "телескопічний" концепт і представлений у мові словом, ТП можна розглядати певним чином як фразеологічну одиницю із порушенням форми, про значення якої треба здогадуватися і/або запам'ятовувати. напр., слово *mancation* < *man 'чоловік'* + *vacation 'відпустка'* має значення *"a holiday among men, in men's company"*, яке виводиться на підставі контексту: *Luxury hotels now offer mancation packages like the \$49, 000, three-night bacchanal in Las Vegas for four guys that includes gambling chips, access to a Ferrari 360 Spider, and other accoutrements of the insecure male* [2, с. 217].

На підставі сказаного, можна дійти висновку, що ТС є результатом створення особливого багатомірного концепту, утвореного шляхом поєднання як мінімум двох відомих концептів і вираженого за допомогою стягнення лексем.

Окрім того, аналіз свідчить, що, як правило, при утворенні початку ТС, широко використовуються одно- і двохскладові вихідні слова, оскільки вони максимально інформативні за мінімальної протяжності. Односкладові слова не підлягають скороченню, оскільки недоречно скорочувати слова, які складаються із п'яти і менше букв, напр., *webinar* (*website* + *seminar*), *weblication* (*website* + *publication*), *flog* (*fake* + *blog*) тощо.

У структурі ТП, загалом, морфологічним зразком є те мотивуюче слово, яке має більше складів і знаходиться на другому місці у слові.

Категорійна приналежність складних слів визначається за їх другим членом [5; 6; 7; 8], *cut-throat* 'убивця' – іменник, *iron-rich* 'багатий залізом' – прикметник. Номінативний центр усіх ендосентричних словотворень знаходиться всередині слова, тобто. вони мають, зазвичай, ядерний компонент /правий/, що називає екстралінгвістичний об'єкт, і модифікуючий /лівий/, який має основне номінативне смислорозмежувальне навантаження. Наприклад, у слові *lipstick* – *stick* — ядерний компонент, *lip*- модифікуючий.

За аналогією із складними словами приналежність ТС до певної частини мови визначається другим вихідним словом (його морфологічним взірцем, напр., *girsical* 'жарт. вередливий /про дівчинку/' (*girl* + *whimsical*) — прикметник.

Особливість логічного зв'язку між концептами, зумовлена суб'єктивним сприйняттям навколишньої дійсності мовної особистості, іноді виявляється у зміні базису та ознаки при переході від атрибутивного словосполучення до мотивуючого судження ТС та його структури. Наприклад, на основі словосполучення *charity mugging*, де *charity* – ознака, *mugging* – базис, послідовно формується судження '*collecting money for charity purposes*' і структура *chugging* [2, с. 114].

Спираючись на те, що за кожним ТП знаходиться словосполучення або речення (напр., *urbot* 'робот': *an urban robot used during the war in underground communications of the town for demining, or revealing chemical or biological weapons*), проведемо ономаціологічний аналіз в термінах синтаксису. Особливостями ономаціологічного базису та ознаки, як відомо, є те, що базис є темою мотивуючого судження ТП, а ознака – ремою, яка знаходиться на першому місці.

Ремою дефініції ТС стає найбільш важлива інформація — характеристики предметів та явищ, притаманних певній сфері, наприклад, в сфері реклами – особливостями товарів та їх позитивна оцінка (експресивність повідомлення досягається в упізнанні старої форми у складі нової, незвичної). Наприклад, *Quink* 'назва швидкоосохнучого чорнила' — *ink which dries quickly*, *Qualitea* 'торгова марка чаю' - *tea which is of high quality*, *Fabulash* 'прекрасні вії /назва туші' - *lashes which are fabulous*, тощо.

Слід зазначити, що наведені вище приклади мають єдиний ефективний і можливий спосіб аранжування компонентів, коли використовується накладання морфів, яке забезпечує швидше розшифрування слова, і позиція реми дефініції, яка виділяє нову інформацію. на початку слова.

За аналогією із складними словами в ТП базис може виражатися першим компонентом, а ознака – другим за допомогою накладання морфів вихідних компонентів, повторення їх послідовності у мотивуючому судженні, а також порушенні нормативної позиції компонентів паралельно до існуючого атрибутивного словосполучення. Це відбувається з метою досягнення стилістичного прийому прихованої гри слів, прагматичного ефекту економії мовних засобів, а також створення такої "упаковки" структури знання, яка б успішно передавала когнітивну інформацію.

Розглянемо мотивуюче судження *biscuit which is cooked quickly*, де *biscuit* 'печиво' – тема, а *quickly* 'швидко' – рема. При створенні нової номінації із значенням 'швидко приготовлений випечений виріб' можна було б розташувати компоненти згідно нормативної позиції елементів в атрибутивному словосполученні. Відомо, що означення, виражене прикметником, в англійській мові, знаходиться, як правило, в препозиції, тому можна було б зупинитися на варіанті *quickbiscuit*, *quickbisc* тощо. Однак зміна порядку послідовності елементів у слові

призводить до того, що новоутворення привертає увагу: *Bisquick*. При цьому компонент *quick* (ознака) присутній в ономасіологічній структурі повністю.

Якщо базис розташовується на початку слова, ТС, так само, як і складне слово, може бути асинтаксичним. В синтаксичних конструкціях розташування компонентів "збігається з аранжуванням елементів в паралельних до них словосполучень" [5; 6, с. 183], і не збігається – в асинтаксичних.

Виокремивши особливості розташування ономасіологічного базису та ознаки у структурі ТС, розглянемо утворення ТС на прикладі найменування *divorcitoon* "подорож з друзями для відзначення завершення розлучення" [2, с. 142]. У даному випадку мотивуючими словами є *divorce* 'розлучення' та *honeymoon* 'медовий місяць', і період після розлучення порівнюється з медовим місяцем після одруження.

Необхідно зазначити, що мотивуючі слова (в тому числі ономасіологічний базис) можуть відтинатися до елементів, які забезпечують вказівку на конкретне слово чи на існуючі у системі мови морф чи квазіморф, які допомагають упізнанню ТС. Наприклад, при утворенні телескопічної одиниці *politicionaire* "особа, яка займається політикою з метою власного збагачення чи примноження капіталу" [2, с. 263], перше вихідне слово *politician* усікається до морфеми *politic*, яка є впізнаванною в англійській мові. У другому слові зберігається значна його частина.

Висновки та перспективи дослідження. Таким чином, функцію ономасіологічного базису (теми мотивуючого судження) у значенні ТС, виконує одне із мотивуючих слів, яке є його морфологічним взірцем і знаходиться, зазвичай, на другому місці (як і в "звичайних" складних словах, утворених шляхом простого складання компонентів) і формально виражається експліцитно вираженою його частиною (службовим і кореневим квазіморфом одночасно). Функцію ономасіологічної ознаки (реми мотивуючого судження) виконує друге мотивуюче слово (морфема або кореневий квазіморф), яке характеризує базис за різними параметрами.

З метою досягнення стилістичного прийому прихованої гри слів, прагматичного ефекту економії мовних засобів, а також створення такої "упаковки" структури знання, яка би успішно передавала когнітивну інформацію, ономасіологічний базис в телескопії може знаходитися зліва (а ознака – справа). Це відбувається за допомогою накладання морфів вихідних компонентів, повторення їх послідовності у мотивуючому судженні, а також порушенні нормативної позиції компонентів паралельно існуючого атрибутивного словосполучення.

Необхідно звернути увагу на послідовне "дбайливе" збереження форми ономасіологічного базису ТС в кожному ТП. Внаслідок накладання морфів, коли кінець першого вихідного слова стає кінцем другого слова, або при включенні одного у склад другого та їх неповного накладання, базис може бути виражений повністю. Завдяки цьому існує нетрадиційний "екстравагантний" спосіб передачі змісту шляхом ТП.

Оскільки словотвірне значення ТС – це явище словотвірної системи мови і абстрактна схема відношень між компонентами ТП, необхідно надалі розглянути конкретні смислові зв'язки, які формують ономасіологічну структуру ТС, з метою виявлення процесу створення його форми і змісту, а також їх порівняння з ономасіологічною структурою складного слова.

Література

1. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии / Н. Н. Болдырев. – Тамбов: Изд-во Тамб. ун-та, 2001. – Изд. 2-е, стер. – 123 с.
2. Зацний Ю. А. Інновації у словниковому складі англійської мови початку XXI століття: англо-український словник. Словник. / Ю. А. Зацний, А. В. Янков. – Вінниця: Нова Книга, 2008. – 360 с.
3. Квеселевич Д. И. Интеграция словосочетания в современном английском языке / Дмитрий Иванович Квеселевич. – К.: Вища школа, 1983. – 84 с.

4. Клименко Н. Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі: Монографія / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк. – К.:Видавничий Дім Дмитра Бурого, 2008. – 336 с.

5. Мешков О.Д. Семантические аспекты словосложения английского языка / О. Д. Мешков. – М.: Наука, 1986. –208 с.

6. Мешков О. Д. Словосложение в современном английском языке. Учеб. пособие для институтов и факультета ин. языков. / О. Д. Мешков– М.: Высшая школа, 1985. – 187 с.

7. Омельченко Л. Ф. Особенности словообразовательных процессов разного типа [Текст] / Л. Ф. Омельченко // Социолингвистика. Лексикология. Грамматика: межвуз. сб. научн. тр. – Пятигорск: ПГПИИЯ, 1993. – С. 177–183.

8. Омельченко Л. Ф. Телескопійні слова сучасної англійської мови та їх структурно-семантична характеристика // Збірник Львівського університету. Іноземна філологія. – Львів, 2003 – Вип. 15. – С. 49.

9. Полюжин М. М. Функціональний і когнітивний аспект англійського словотворення / М. М. Полюжин. – Ужгород: Закарпаття, 1999. – 236 с.